

„Ahány nyelv, annyi ember...”

A kétnyelvűségről Borbély Anna hazai román nyelvessel

A budapesti Goethe Intézet könyvtára „Kulturális identitások. Vigyázat! Könyvek!” beszélgetéssorozatának vendége volt **Borbély Anna**, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. *Kétnyelvűség – Variabilitás és változás magyarországi közösségekben* című könyve 2014-ben jelent meg a L'Harmattan Könyvkiadónál Budapesten. A rendezvényt **Kanyó Ursula**, a könyvtár vezetője nyitotta meg, majd elindult **Huszár Ágnes** nyelvésznek a vendéggel folytatott beszélgetése, amelybe a jelenlévőket is bevonták, ennek szerkesztett változatát közöljük.

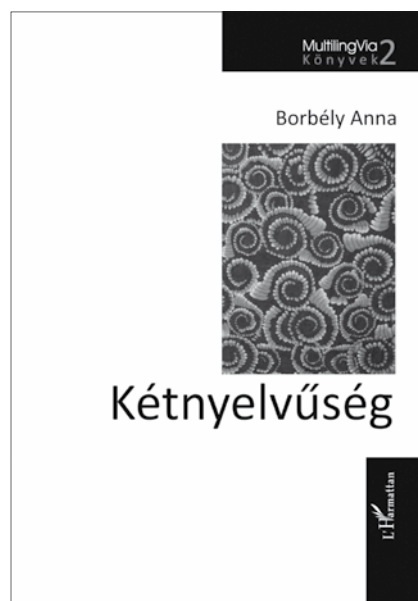
Magyarország keleti határánál mintegy tizenötezer fős román kisebbség él. E közösség tagjai a környező magyar nyelvű többség hatására fokozatosan kétnyelvűvé, egyesek közülük pedig magyar egynyelvűekké váltak. Az utóbbi évtizedekben így a nyelvi és kulturális identitás sajátos formái alakultak ki. Borbély Anna ezeket a jelenségeket kutatja.

– *Úgy láttam, hogy a Tudományos Minősítő Bizottság (TMB) ösztöndíjasaként '89-től már rögtön az MTA Nyelvtudományi Intézetében kezdte a román kisebbség kutatásával foglalkozni.*

– Először is szeretném megköszönni a meghívást és a lehetőséget a Goethe Intézetnek, hogy beszélhetek a magyarországi románokról, a kétnyelvűségről és saját kutatásaimról. Természetesen azért kutatom a magyarországi románokat, mert magam is közéjük tartozom. A Magyar Tudományos Akadémiának volt a TMB-ösztöndíja, amit meg lehetett pályázni, ahova felvételt nyertem és három évi támogatást kaptam. Akkor túl voltam már egy magyarországi román dialektológiai kutatáson, amibe az egyetem után kezdtem. Ez három magyarországi román településre: Méhkerékre, Pusztatölgyesre és szülőfalumra, Kétegyháza terjedt ki. Dialektológiából (nyelvjárástudományból, nyelvjáráskutatásból) írtam az egyetemi doktori disszertációt, és azután kezdtem pályázni. Amikor ezt a pályázatot beadtam, Herman József volt az MTA Nyelvtudományi Intézetének az igazgatója. Azt mondta, nagyon szép, hogy a dialektológia módszerével kutatom a magyarországi románok nyelvét, de hallottam-e a szociolingvisztikáról? Azt válaszoltam, hogy persze, hallottam. Valóban hallottam róla, de hogy mit takar, azt nem igazán tudtam. Később kezdtem el beleásni magam. Miért érintett meg annyira a dialektológia és szociolingvisztika? Azért, mert a magyarországi románok nyelvjárást beszélnek, és minden magyarországi nemzetiségi olyan sorsra jutott, hogy kisebbségiek és nyelvjárást beszélnek.

– *Ez azt jelenti, hogy a román sztenderdhez képest a méhkeréki és a kétegyházi emberek ugyanazt a dialektust beszélik?*

– A magyarországi románok három nyelvjárást, területi változatot beszélnek: a biharit (pl. Méhkeréken), a Körös-vidékit (pl. Kétegyháza) és a bánáti

(pl. Magyarcsanakon). A magyarországi román települések a magyar–román határ menti három megyében helyezkednek el. Ennek megfelelően oszlik meg, hogy milyen nyelvjárást beszélnek.

– *Egy pillanatra hadd emlékeztessenek arra a történelmi eseményre, ami nagyon fontos nem csak a román nemzetiség, hanem az egész magyar népesség nyelvhasználatára szempontjából. Az I. világháború után, a trianoni békeszerződéssel alakult ki az a Magyarország, amelynek nyelvi leírása jelentősen eltér attól, ami a korábbi államalakulat, az Osztrák–Magyar Monarchia Nagy-Magyarországnak nevezett részét jellemezte. Az egy soknemzetiségű, soknyelvű – az 1910-es népszámlálás szerint körülbelül 22 millió – közösség volt. A Monarchia összlakossága akkor olyan 53 millió körül alakult. Ebben az európai föderalista középállamban éltek tehát a magyarok. Tudni kell, hogy az úgynevezett Nagy-Magyarország lakosainak (most 1910-ről beszélek) valamivel több mint a fele nem magyar ajkú volt. Az új határok között viszont kezdetben körülbelül nyolc és félmillióan éltek. Túlnyomó részben magyarok, de maradt néhány nemzetiség is (németek, szlovákok, románok stb.). Ez azonban akkor egy nagyon homogén ország volt, ami mind a mai napig rányomja a bélyegét arra, ahogy a magyar közösség a nyelvekhez viszonyul. Nézem a 2011-es KSH-jelentéseket: a magyar lakosság körülbelül egynegyede állítja magát magáról, hogy tud idegen nyelveket.*

Visszatérve a románokra, azt mondtad, hogy ők Körös-vidékiek.

– A magyarországi román nyelvjárások a bihari Nagyvárad környéki, a Körös-vidéki Arad környéki és a bánáti Temesvár környéki nyelvjárásokkal rokoníthatók. Ahogyan említetted, a mai magyarorszá-

gi román közösség 1918 után alakult ki. Kultúráját, közösségi kohézióját, vitalitását meghatározta, hogy alaposan megváltozott a magyarországi románok létszáma. Míg 1900-ban a lakosság 51,5%-a volt magyar, és 16,7%-ot tett ki a román anyanyelvűek aránya. 1920-ban viszont 89,6% volt a magyaroké és 0,3 a román anyanyelvűeké. Ha a magyarországi románok nyelvi helyzetét nézzük, akkor olyan húszegynéhány magyarországi román település van, ahol az említett három nyelvjárást beszélnek. Romániában időközben elindult a nyelvi egységesítés, de ebből a magyarországi románok kimaradtak, hiszen a két világháború között a magyarországi románoknak nem volt román iskolája.

– *Nem volt iskolája?*

– Nem. A két világháború között sem a Magyarországi románoknak, sem a többi nemzetiségnek nem volt. Az 1907-es törvény alapján a magyar nyelv iskolai bevezetésével a cél az egy ország, egy nemzet, egy nyelv elérése volt. Ezt az ideológiát mindenki ismeri, tudjuk, hogy ennek nagyon sok káros hatása van, például arra is, hogy a magyar emberek nem igazán nyitottak egy másik nyelv megtanulására. De még inkább arra, hogy 1990-re a magyarországi kisebbségek, már egyre kevésbé használták a saját nyelvüket, helyette magyarul beszéltek. Ezt nevezzük nyelvcsere-nek, amikor egy közösség a saját nyelvének a használatáról áttér egy másik nyelv használatára. A magyarországi románok esetében a közösség 1918 előtt zömében egynyelvű volt. Román egynyelvű. Lassan – három-négy nemzedék múlva – odajutunk, hogy ez a közösség magyar egynyelvű lesz. Nem tudjuk biztosan, de a folyamatok erre utalnak! Az idősök egymás között még románul beszélnek, a gyerekek viszont már magyarul.

Az I. világháború előtt román egyházi iskolák működtek, a két világháború között azonban nem volt román nemzetiségi oktatási intézmény. Amikor tehát a TMB-ösztöndíjjal elkezdtem a kétegyházi vizsgálataimat, találkoztam olyan idős adatközlővel, aki még a XIX. században született, és úgynevezett román egyházi iskolába járt. Feltettem neki a kérdést: és mit tanultak a románórán? És akkor értetlenül nézett rám. Nem románóra volt, mint amikor mi jártunk iskolába, hanem román nyelvű volt az oktatás. *Mult e dulce și frumoasă limba ce-o vorbim. Altă limbă armonioasă ca ea nu găsim* – mondta. Vagyis a román nyelv szeretetére nevelő verset tanultak. Majd jött a két világháború közötti időszak, amikor megszűntek ezek az iskolák. Volt tehát egy közösség, amely egy nyelvet beszélt, többnyire a román. Az ortodox hittanórán a lelkész tanította őket románul olvasni. Olvasni! Írni nem.

Miközben Romániában elindult a román nyelv egységesítése, s az iskolákban ugyanazokból a tankönyvekből tanultak, nálunk nem ez volt a helyzet. Kialakult bennük a vélemény, ha nincs lehetőség rá, hogy az iskolában tanulják a nyelvet, akkor annak nincs is presztízse, talán nem is olyan fontos. Meg

kell tanulni magyarul, mert ezen a nyelven lehet majd boldogulni. Ezt téves döntésnek gondolom.

A magyarországi kisebbségekben azt az eszmét kellett volna terjeszteni, hogy sajátítsák el a magyar nyelvet, de beszéljenek, tanuljanak meg románul, szerbül, németül is, tehát alakuljon ki kétnyelvűség a közösségen belül. Beszéljék anyanyelvüket és – a társadalomba integrálódva – a többségit is. A kétnyelvűségi tendenciát kellett volna kialakítani, de nem ez történt. Ennek az lett a következménye, hogy amikor 1948-tól elindították a nemzetiségi iskolákat, akkor a közösség egy része újabb téves véleményt formált – a kétegyházi példákat mondom –, ahogyan adatközlőim fogalmazták: „*én nem jártam román iskolába, ezért a gyerekeimet sem küldtem román iskolába*”.

– *Akkor román tannyelvű iskola volt Kétegyházában?*

– Amikor megalakultak ezek az iskolák, eldöntötték, hogy nemzetiségi nyelven működjenek. Vannak olyan adatközlőim, akik abban az időszakba jártak Kétegyházában román iskolába, s elmondták, hogy minden tantárgyat románul tanultak. Ez viszont olyan komoly pedagógusi felkészültséget, képzést igényelt volna, amivel az iskolák akkor nem rendelkeztek, így 1960-tól gyakorlatilag nyelvoktató iskolákká alakították át ezeket. De nem csak e tekintetben voltak problémák az iskola beindításakor, hanem abban is, hogy miként tanítsák a román, hiszen a kétegyháziak, a méhkerékiek és a többiek nyelvjárást beszélnek.

– *Ez most meglepett. Nem tudtam, hogy román tannyelvű oktatás volt ott. Én inkább a német nemzetiségi kultúrát, meg az azzal összefüggő történeket kísérem figyelemmel, és ott történelmi okokból egészen más volt a helyzet. A németeket – amolyan bűnös nemzetként – próbálták visszaszorítani. A Bakonyban, Baranyában, ahol nagyobb lélekszámú német községek találhatóak, hetenként egy-két nemzetiségi németórát tartottak, de különben a tannyelv az magyar volt.*

– Amikor én jártam Kétegyházában román nemzetiségi iskolába, akkor románórán folyt a nyelvtan- és irodalomoktatás. Történelemórán is lehetett valamelyest románul beszélni, a földrajzórán talán egy-két szakkifejezést tanítottak, kémiából, fizikából és matematikából pedig lényegében semmit. Később a Nicolae Bălcescu Román Gimnáziumba jártam Gyulán, ahol ugyanez volt a helyzet. Amikor például matematikából érettségiztünk, szakkifejezéseket is kellett románul tudni.

– *És a tankönyveket honnan szereztek?*

– Magyar tankönyvek voltak! Az irodalomkönyvek egy része Romániából érkezett, a többi azonban magyarországi tankönyvek román fordítása volt, leszámítva a román nyelvtankönyveket, a kémiát, a fizikát és a matematikát. Itt fordították le azokat Magyarországon. Amikor szeptemberben elkezdődött az iskola, s meg kellett vásárolni a könyveket, akkor én magyarul és románul is megvettem a földrajz-

Borbély Anna
és Huszár Ágnes
beszélgetés
közben,
valamint a
közönség

Bajtai László
felvételei

és a történelemkönyvet, de román tankönyvekből nemigen tanultunk.

– Csak újabban, az utóbbi évtizedekben érzékelem azt, hogy Magyarországon kutatják a kétnyelvűség jelenségét. Mit gondolsz arról, hogy miért van ez így, hiszen a nemzetközi kutatások sokkal korábban megkezdődtek.

– Magyarországon nem indult el a kétnyelvűség szemlélet kialakulása. Egyébként azért is írtam a könyvemet erről, hogy egyre többen ismerjék meg, mert ami keveset tudnak róla, az sem mindig tükrözi a valóságot. Hiányosak az információk arról, hogy mi is a kétnyelvűség. Nyilvánvaló, mi nyelvészek is ludasok vagyunk ebben, hiszen említettem, hogy vizsgálták: az egyik nyelv miként hat a másikra. 1982-ben jelent meg angolul egy könyv „*Life with two languages*” (*Élet két nyelvvel*) címmel. François Grosjean írta. Akkor fejeztem be az egyetemet, és addig még semmit nem tanultam a kétnyelvűségről. Elolvastam ezt a kötetet, s nagyon nagy hatással volt rám. 1994-ben Bartha Csilla kolléganőmmel egy konferencián találkoztunk a könyv szerzőjével. Csilla nevét azért is meg kell említenem, mert ő volt az első Magyarországon, aki könyvet írt a kétnyelvűségről, a kétnyelvűség alapkérdéseiről (1999-ben a Tankönyvkiadónál jelent meg). Elmondtam Grosjeannak, hogy amit a könyvében leírt a kétnyelvűségről, az a magyarországi románoknál is pontosan úgy működik. Láttam a lelkesedésemet, s azt válaszolta, hogy nyugodjon meg kollegina, bárhová megyek, a világ bármelyik pontjára, és ott kétnyelvűekkel találkozom, mindenki ezt mondja. Amikor meghallottam, hogy a kétnyelvűség világjelenség, melynek szabályai vannak, tehát nem „deviancia”, hanem bizonyos közösségekben norma, egy új kutatási terület nyílt meg számomra. A könyvemmel is azt szerettem volna előmozdítani, hogy tanuljuk meg a szabályokat, fogadjuk el a kétnyelvűséget. François Grosjean 2010-ben megjelent újabb könyvében összegyűjtötte a kétnyelvűséggel kapcsolatos tévhiteket, és ezeket próbálta értelmezni és eloszlatni. Leírta azt, hogy két vagy több nyelvet beszélni nem az intelligencia, a kétértelműség, a kulturális elkülönülés vagy a politikai hűtlenség mutatója. A kétnyelvűség tehát milliók számára egyszerűen az az út, amelyet összetett életünkben végigjárnak, ahogyan az egynyelvűek is járnak a saját életútjukat. Ezért aztán természetesen kell viszonyulnunk a kétnyelvűséghez, és amikor

meghallunk valakit, aki esetleg akcentussal beszél, örülünk, hogy megszólal, és ne a nyelvtani hibáira összpontosítsunk. Egyébként a '90-es években egy itthoni tanácskozáson nyelvészek, társadalomtudósok leültünk megvitatni, hogy miképp lehetne „újratanulni” a nemzetiségi nyelveket. Naïv javaslatom volt, gondolkozzunk el azon, hogy például Battonyán, ahol románok, szerbek és magyarok élnek együtt, miért nem tanulnak meg a magyarok egy szláv nyelvet a szerbektől, egy neolatin nyelvet a románoktól? Milyen hasznos lenne, ha a többséghez tartozók a többnyelvű helyzetből előnyt kovácsolnának? A szervezők azonnal leintettek: most nem ezt a témát vitatjuk meg.

– Anna, te akkor egy tipikus kétnyelvű ember vagy...

– Kétnyelvűnek születtem, kétnyelvűként nevelkedtem, de az általános és középiskolát s az egyetemet is úgy fejeztem be, hogy a kétnyelvűségről semmit sem tanultam. Azért ez érdekes állapot: kétnyelvűek vagyunk, és semmit nem tudunk arról, hogy mi is ez, olyan jelenség, amely teljesen eltér az egynyelvűségtől. Mi, kétnyelvűek nem úgy vagyunk felépítve, mint két „egynyelvű együtt”. Az egynyelvű csak arra tud gondolni, hogy azt a nyelvet tisztán, mindenféle idegen szavaktól – például germanizmusoktól – mentesen beszélje. Tudjuk azt, hogy a magyar nyelvet nagyon komolyan ápolták, és megtisztították például a német jövevényszavaktól. Hogyan hatott ez Magyarországon élő kisebbségekre? Nálunk, a kétegyházi románban van egy olyan szép német eredetű szó, hogy „firang”.

– Azaz függöny.

– Nyilvánvaló, hogy a magyar nyelvjárásokban is találunk olyan települést, ahol firhangnak nevezték ezt valamikor. Ezzel szemben jött a magyar nyelvűvelés és azt mondta, hogy függöny, tehát alkotott egy szép magyar szót. De nálunk, a magyarországi románoknál a firang megmaradt. Még egy példát mondom: 1956-ban Magyarországon forradalom volt, és a magyarországi román közösség megtanulta azt a szót, hogy forradalom, ebből lett a „forodolom”. Mi akkor is ezt használtuk, amikor a magyar többség az ellenforradalom szót használta. Nálunk, Kétegyházán akkor is forodolom volt, mert a szavunk megvolt. Úgyhogy számomra, amikor a történelemkönyvben megjelent az, hogy ellenforra-

dalom, nem is érttem, hogy mi az. Számomra ez történelmi támpont volt, mivel a felnőttek így használták, hogy înainte dă forodolom, dăpă forodolom (a forradalom előtt, és a forradalom után).

– Nem is értették, mi az a kétnyelvűség?

– Elterjedt az a meghatározás, hogy kétnyelvű az, aki két nyelvet egyformán, azonos, anyanyelvi szinten tud. *Tisztázzuk! Nem ez a kétnyelvűség definíciója!* Az sokkal tágabb ennél, hiszen nagyon kevés azoknak a kétnyelvűeknek a száma, akik mindkettőt azonos szinten beszélnek. Én például ortodox vagyok, ami azt jelenti, hogy román ortodox templomba járok. Így a román ortodox regiszterből vett szavakat ismerem, s nem ismerem a katolikus vagy a református vallás regiszteréhez tartozó szavakat ugyanolyan mértékben. Nem olyan egyszerű a kétnyelvűség! Talán azért is állunk olyan furcsán ehhez a jelenséghez, mert az egynyelvűség szemüvegén keresztül nézzük. Kik az egynyelvűek? Akik egy nyelvet beszélnek. És akkor kik a kétnyelvűek? Akik két nyelvet beszélnek, kétnyelvűségben, két kultúrában nevelkedtek, de akik iskolában tanultak egy második nyelvet, ők is kétnyelvűek. Képzeljünk el egy kontinuumot úgy, hogy ennek az egyik végén a román, a másik végén a magyar nyelv van. A kétnyelvűség szűk definíciója szerint csak azok a kétnyelvűek, akik középen vannak, akik egyforma távolságra helyezkednek el mind a két nyelvtől, vagyis mindkettőt egyformán tudják. Ugyanakkor vannak olyanok, akik kicsit a románhoz állnak közelebb, tehát azt beszélnek jobban, és vannak, akik a magyar nyelvet. Ez azt jelenti, hogy az egyik vagy a másik nyelv dominál náluk. Ettől függetlenül még kétnyelvűek.

– *Beszélnünk kell a domén fogalmáról is, amit nyelvhasználati szintérnek neveznek. Azt jelöli, hogy a kisebbségi létben felnevelődött emberek a két nyelvet milyen nyelvhasználati szintereken tanulják meg. Az a jellemző, hogy egy kisebbségi a saját nyelvén beszél a szomszéd névvel, meg a nagymamával, de bekerül iskolába, és ott meg megtanulja a fedeles szárnyúakat, az emlősöket, meg az egyebeket magyarul. Az a feltételezés, hogy a kétnyelvű ember mindent tud azon a két nyelven, szinte senkire nem érvényes.*

– Még az értelmiségi rétegről sem lehet elmondani, hogy két nyelvet tud anyanyelvi szinten. Az ilyenek nagyon kevesen vannak. Én például, ha elmegyek Romániába, nagyon nehezen boldogulnék egy kórházban, mert sosem kezeltek még román orvosok. Valamilyen szinten nyilván el tudnám mondani azt, hogy mondjuk az epekövem begyulladt, de biztosan lennének kommunikációs nehézségeim. A két nyelv tudása tehát olykor kiegészíti egymást!

A célom a könyvemmel és a kutatásaimmal is az, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy a kétnyelvűséget úgy vizsgáljuk, ahogy megérdemli. Tekintsenek másképp a kétnyelvűségre, mint eddig. Vagyis ne illessük semmiféle minősítéssel, s főleg ne állít-

suk határozottan azt, hogy a kétnyelvűség káros a gyerek személyiségére...

– *Ezt én is feltétlenül szóba akartam hozni. Borzasztó, hogy vannak pedagógusok, szakemberek, akik azt állítják, hogy árt a gyerekeknek, ha korán megtanítjuk egy másik nyelvre, mert elveszíti a fonalat és egyik nyelvet sem fogja igazán tudni. Erről mi a véleményed?*

– Nyilvánvalóan összetévesztik azzal a helyzettel, amikor éppen az okoz problémát a gyerekeknek, ha kétnyelvű környezetben van és nem ismeri a két nyelvet. Ez nem ugyanaz! Egy gyerek agya olyan, mint a szivacs, bármit meg lehet neki tanítani. Ha az egyik szintéren románul, a másikon magyarul beszél, akkor szépen kialakul benne az a szabály, hogy édesapámmal magyarul beszélek, édesanyámmal románul, vagy a templomban románul beszélünk, a boltban magyarul. Ez a gyerek számára teljesen természetes. A kritikus periódus, egy szakszó – vita van ennek pontos időbeli pontos meghatározásáról – azt jelenti, hogy az emberek életében a beszéd elsajátításakor kialakul a nyelv artikulációs bázisa, majd ez rögzül. Ezután már nem, vagy nehezen ismernek fel új hangokat, amelyek például egy másik nyelvben használatosak. De ha fel is ismerik, nem tudják azokat reprodukálni, kiejteni. Nem tudják például a román â-t és î-t kiejteni. A magyarországi román iskolások nagyon sok esetben már magyar ö-t és ü-t ejtenek a román ä, i helyett. Mi éppen kétnyelvűségre akarjuk nevelni a gyerekeinket, hogy a kétnyelvű helyzetekben megállják majd a helyüket. Persze ha mindig azt sulykoljuk, hogy nekik egy nyelvet kell beszélniük, akkor frusztráló lesz számukra az a kétnyelvű helyzet, ahol csak az egyik nyelven tudnak megszólalni. Szeretnék erre is mondani egy példát. Egy holland kolléganőm családjával Kanadába költözött. Az óvodában az óvónéni elmondta az anyukának, hogy kislánya hat hétig nem szólalt meg. Tehát azt mondhatnánk, tessék, a kétnyelvűség káros. A gyerek nem szólalt meg. De ez a hat hét arra vonatkozott, hogy megtanulta – valamilyen szinten – az „új” nyelvet... Most elmondok egy elmentéses történetet – éppen azért, mert a Goethe Intézetben vagyunk –, mivel a történet kapcsolódik a magyarországi németekhez is. Említettem, hogyan tanulunk meg egy nyelvet. Na, de hogyan szokunk le egy nyelvről? 1990-ben egy 1928-ban született hazai román férfival készítettem interjút, aki elmondta, hogy a gyerekeit magyar iskolába íratta, mivel Kétegyházán van választási lehetőség: két általános iskola működik, a helyi szóhasználat szerint, a román iskola és a magyar iskola. Megkérdeztem, miért? Azt felelte, hogy fiatal korában egy német özvegyasszonynál volt cseléd, Eleken. 1946–48 között 5619 németet telepítettek ki onnan Németországba, korábban sokakat málenkij robotra hurcoltak el. Ez a fiatal kétegyházi legény egy falujabeli lánnyal együtt dolgozott ennél a német özvegyasszonynál. Szemtanúja volt annak, hogy hogyan megy tönkre, mint szűnik meg egy virágzó gazdaság. Miután ha-

zakerültek Kétegyházára, családot alapítottak, s eldöntötték, hogy leszoknak a román beszédről. A dominánsan román nyelvű fiatal házaspár előtte egymás között csak románul beszélt, a szülőkkel csak románul beszélt, a templomban csak román szót hallott. Mégis úgy határoztak, hogy ezentúl a családon belül is csak magyarul társalognak. Tragikusan beleavatkozott ugyanis életükbe a történelem.

Szerinted mennyi idő kellett ahhoz, hogy úgy mond „elfelejtsék” a románt? Van valakinek valami ötlete, hogy mennyi idő alatt lehet leszokni arról, hogy az anyanyelvünkön beszéljünk?

– Egy-két év?

– Egy év. Azt mondta, csak egy esztendő volt, de nagyon kemény egy év! Nem tudom, mennyire volt világos a történet? Azért szoktak le, mert a németeket kitelepítették, csupán azért, mert németek voltak, németül beszéltek. Úgy gondolták, lehet, hogy mi, románok következünk. Minket fognak majd Romániába telepíteni. Elég döbbenetes, nem? Létezik egy összehasonlító kutatásunk, Bartha Csillával közösen vezettük, mely a magyarországi németekről, beásokról, romákról, románokról, szerbekről és szlovákokról szól. Összehasonlítottuk, hogy milyen a kétnyelvűségük. Azt vizsgáltuk tehát, hogy a nyelvhasználati színterekhez, mint az otthon, az egyház, az iskola, a szomszédság, a vásárlás, a hivatali szféra, a munkahely, melyik nyelv kapcsolódik. Feltettük például azt a kérdést is, hogy otthon, az édesanyjával milyen nyelven beszél általában a nyilatkozó. Azt mondták, hogy románul, beásul stb. vagy magyarul, illetve mindkét nyelven. Ezeket az adatokat összehasonlítottuk. Önök szerint a felsorolt közösségek közül kik használják a leggyakrabban saját nyelvüket: a szerbet, a németet, a románt, a romanit, a beást vagy a szlovákot? (*A hallgatóság felé fordul – A szerk.*)

– A beások.

– A szlovákok.

– Más? Nem talált, nem talált. Német? Nem talált. Az adatokat egyébként mindig a közösséghez tartozó emberek gyűjtötték be. Az ezt megelőző kétegyházi kutatásomban az adatközlőket megkérdeztem: te románnak tartod magad, az egyikük azt válaszolta: „neked elmondom Anna, hogy román vagyok, mert te tudod, hogy az vagyok, de ha bejön valaki az ajtón, akkor azt fogom mondani: magyar vagyok!” Éppen ezért, ezekben a közösségekben is mindig köztük tartozó egy vagy több személy gyűjtötte az adatokat. Összehasonlítva a közösségeket, kiderült, hogy a szerbek őrzik meg legjobban a nyelvüket, legkevésbé pedig a németek és a beások. A szerbek mellett a másik nagy nyelvőrző a roma közösség. Nagyon érdekes, hogy a beások és a romák egészen másfajta kétnyelvűségi stratégiát használnak. A szerbekről elmondható, hogy sokkal zártabb közösség, vagyis sokkal fontosabbak a hagyományaik, mint más közösségeknek. A szerb kutatás egyébként Pomázon folyt. A terepmunkás egy ott élő középiskolai tanár

volt. Az adatgyűjtés után megkérdeztem, hogy mit tapasztalt? Elmondta, hogy amikor szerb ünnep van a templomban, például búcsú, akkor „aki él és mozog Pomázon, és szerb, az mind ott van”. No, ez nem annyira jellemző a románokra. A szerbek és a romák mindig hasonlóképp válaszolnak. A beások és a németek is hasonlóan. A románok és a szlovákok középen vannak. Hetven embert kérdeztünk meg mindegyik közösségben, és ezek a párok hasonlóképpen feleltek.

– *A könyvedben feltűnt az a fogalom, hogy fenntartható kétnyelvűség. Úgy tudom, hogy ezt te hoztad be a nyelvtudományba. Beszélne erről?*

– A kétnyelvűséget közösségi szinten két típusba – átmeneti vagy stabil – szokták sorolni. Az átmeneti kétnyelvűség azt jelenti, például a magyarországi románoknál, ha azt mondjuk, hogy románul beszéltek, egyszer pedig majd csak magyarul fognak beszélni, akkor ez a kétnyelvűségi időszak a közösség életében átmeneti volt. Ezzel szemben vannak olyan közösségek, amelyekben a kétnyelvűség állandósul. Ez azt jelenti, hogy az idősek és a gyerekek is két nyelvet beszélnek, és ez így is marad. Ebben a két nyelvű kutatásban azt vizsgáltam, hogy mely közösség az, amelyben a leginkább fenntartható a kétnyelvűség. Vannak-e olyanok a vizsgált különböző nyelvű és kultúrájú közösségek között Magyarországon – ugyanabban az országban, egyazon társadalmi viszonyok között – amelyekben tovább él a kétnyelvűség? Ezt neveztem fenntartható kétnyelvűségnek. Miért tartható fenn a kétnyelvűség ebben, vagy abban a közösségben, míg a másikban nem? A magyarországi románok közösségén belül nézzük meg Méhkeréket és Kétegyházát! (Méhkeréken nagy többségben románok éltek, tehát csak románok, mondjuk így. Kétegyházán a lakosság 60%-a volt román, ma 40% az arányuk.) Ha a két településen megvizsgáljuk a román és a magyar nyelv használatát, akkor azt látjuk, hogy egy nemzedéknyi különbség van közöttük a nyelvcsere tekintetében. Vagyis, míg Méhkeréken a gyerekek is beszélnek románul, addig Kétegyházán a legkisebbek már nem használják a nyelvet.

– *Kétegyházán tehát végbement a nyelvcsere... Mit gondolsz, Méhkeréken is végbé fog menni, vagy nem szükségszerű?*

– Remélem, hogy nem fog megtörténni, de a kutatás azt mutatja, hogy ott is végbemegy majd, csak később. Van viszont egy olyan szemlélet is, ami kicsit ellentmond ennek és azt állítja, hogy nem kell vészharangokat kongatni, mert ha életképes a közösség, előfordulhat, hogy a nyelvcsere folyamata visszafordul.

– *Mint a walesieknél?*

– Igen. Méhkerék egyébként nagyon kiváló terep a kutatásra, mert ott azt is lehet vizsgálni, hogy egy homogén közösségben hogyan működik a kétnyel-

vűség. Egészen másként, mint Kétegyházán. Ott megtapasztalható, hogy a román nyelvű közösség magyarul beszélő román kulturális közösséggé kezd válni. Méhkeréken például a gyerekek is aktívan részt vesznek az ortodox egyház ünnepeihez kapcsolódó-kötődő szokásokban, miközben egymással lehet, hogy magyarul beszélnek. Megtanulják a méhkeréki román táncokat. Románul táncolnak, viszont magyarul beszélnek.

Azt válaszolják, amikor megkérdezem, hogy mi az anyanyelved, hogy az anyukám nyelve román, de az enyém a magyar. A kétnyelvűeknél tanácsosabb azt mondani, első és második nyelv. Az, hogy anyanyelv, nagyon szép metafora.

– Ez egy metafora, nem szakszó?

– Ez is, az is. A népszámlálási adatoknál nem csak az okozott gondot, hogy melyik az anyanyelv, hanem az is, hogy mi a nemzetisége. Amikor megkérdezik a magyarországi románokat, hogy mi a nemzetiséged, akkor olykor azt szokták mondani, hogy anyanyelvem román, a nemzetiségem magyar. Azért, mert be van írva a személyi igazolványba a magyar állampolgárság, ami összemosódik a nemzetiséggel. Vagy az iskola a színtere annak, ahol megtanuljuk ezeket a fogalmakat, vagy a család. Ez utóbbi a jobbik eset, vagy még inkább az, ha a családban és az iskolában is megélhetjük. Nagyon fontos az iskola, ahol megtanítják, hogy mi, magyarországi kisebbségek – vagy most már politikailag így korrekt: nemzetiségiék – vagyunk, s azt, hogy akkor ez mit is jelent. A kétnyelvűség fenntarthatósága nagyon komolyan befolyásolja azt, hogy milyen a társadalom: elfogadj-e a kisebbségeket, nemzetiségeket, nyitott-e feléjük. Támogatja-e azt, hogy beszéljék a nyelvüket, hogy legyenek iskoláik? Nem mindegy, hogy egy magyarországi diplomata anyanyelvi szinten beszél a szlovákokat, vagy akcentussal. Nyilvánvaló, hogy beszélheti tökéletesen az is, aki iskolában tanulta a nyelvet, de az egy másfajta társadalmi, kulturális, gazdasági jelentőséggel bír.

– Meg hát az is teljesen igaz, hogy ha az ember megtanult egy idegen nyelvet, a második már könnyebb, a harmadik meg még könnyebb. Azt mondják az Európai Unióban, hogy az európai polgár beszéljen az anyanyelvén kívül három másik nyelven is. Az első az angol, a második egy nagy európai nyelv – német, francia, spanyol –, a harmadik pedig lehetőleg a környezetéből legyen.

– Ez egy igen szép gondolat. A magyar kultúrában él a többnyelvűség tisztelete, mert ha azt mondjuk valakire, vagy valamire, hogy „hét nyelven beszél”, az azt jelenti, hogy különleges, értékes! A kétegyházi románok is azt mondják, hogy „ahány nyelv, annyi ember”. Ez azt jelenti, hogy annyi embert érsz, ahány nyelvet beszélsz.

– Szeretném, ha még elmondanád a kétnyelvűekkel kapcsolatos vizsgálati eredményeket is, amiket idézel a könyvedben. Azok ugyanis nagyon lelkesítőek lehetnek azokkal

szemben, akik azt mondják, hogy ne terheljük a gyerek agyát az idegen nyelvvel. Optimizmussal tölthet el, hogy kiderül: a kétnyelvűek tovább maradnak okosak, fitteek...

– Van például egy vajdasági vizsgálat, Göncz Lajostól idézem a könyvemben. Az újvidéki kutatók, többek között, arra a kérdésre keresték a választ, hogy az olvasástanulásban különböznek-e az óvodáskorú kétnyelvű tapasztalattal rendelkező gyerekek az ilyennel nem rendelkezőktől. A vizsgálatban nyolcvan gyerek szerepelt, akiket három csoportba soroltak. Az elsőbe sorolt gyerekeknek volt a második nyelvvvel a legnagyobb tapasztalatuk, francia óvodába jártak, vagy magas szintű magyar–szerb kétnyelvűek voltak. A második csoportbeliek az óvodában hagyományos módon angolt tanultak, a harmadikba pedig az egynyelvűek kerültek. Az eredményekből kiderült, hogy a vizsgálatban felhasznált mutatók szerint (pl. a készség kialakulásának üteme, a figyelemösszpontosítás az olvasási szövegre stb.) a legjobban a legnagyobb óvodáskorú kétnyelvű tapasztalattal rendelkező gyerekek teljesítettek. Őket az idegen nyelvet tanulók csoportja követte, az egynyelvűek csak utánuk jöttek.

– Már maga az az élmény, hogy beszélhetek olyan emberekkel, akik nem magyarok. Hogy olyan könyveket is olvashatok, amiket nem magyarul írtak, vagy nem fordítottak le magyarra. Egyszerűen kitárul így a világ.

– Így igaz. Amikor Liviu Rebreanu „Ion” című regényét elolvastam románul, megismertem, hogyan élt, dolgozott, gondolkozott, gazdálkodott nagyapám, amikor földje volt. Nekem ez elmondhatatlan élmény, fontos tapasztalás volt. Bármilyen irodalmat eredeti nyelven olvasni nyilván nem ugyanaz, mint fordításban.

– És Eminescu?

– Vezi, rândunelele se duc, / Se scutur frunzele de nuc, / S-așează bruma peste vii – / De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii? (Látod: a fecske útra kél, / Hull a sápadt diólevél; / Deres a szőlő, őszre jár – / Ó jössz-e már, ó jössz-e már?) Ha valakit ilyen jól lehet fordítani, akkor szerintem nagy költő. Természetesen más kiemelkedő román költők és írók is vannak. Figyelmedbe ajánlom például Ion Luca Caragiale-t. Ha a Katona József Színházban játsszák majd egy darabját, mindenképp menj el, és nézd meg!

– Most már nekem is el kell döntenem, hogy kétnyelvű vagyok-e?

– A kétnyelvűségnek sok típusa van. Vannak korai, születésüktől kezdődően kétnyelvűek, aztán vannak az iskolai meg a késői, felnőttkori kétnyelvűek. Mindenki az, aki két nyelvet használ, azonosul velük és kétnyelvűnek tartja magát.

– Köszönjük a beszélgetést, nagyon sokat tanultam én is. És köszönöm a közönségnek is, hogy aktívan alakította a beszélgetés folyamatát. Ősszel folytatjuk!

- yer -